

УДК 001.32 (477)

ЗВОНКОВА Галина,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії та соціології науки і техніки ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва» НАН України
(м. Київ, Україна)

zvonkona.galyna@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4029-8721>

НАУКОВІ ЦЕНТРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ 1991–2014 рр.: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу основних тенденцій і досвіду діяльності наукових центрів Національної академії наук України за період з 1991 по 2014 рр. Хронологічні рамки охоплюють період становлення української державності до початку жорстокої політичної кризи, згодом – повномасштабної війни. Теоретико-методологічною основою даного дослідження стали принципи історизму та об'єктивності, системного аналізу. Методологією дослідження також передбачено аналіз документів і літератури, яка стосується діяльності наукових центрів.

Висвітлюються загальні тенденції розвитку і діяльності наукових центрів Національної академії наук України за часів становлення незалежної держави до 2014 р. Завдяки застосуванню історико-наукового аналізу висвітлено основні тенденції діяльності наукових центрів України в перші півтора десятиріччя їх існування. З'ясовано, що отримання незалежності та переведення економіки країни на ринкові засади сприяло відповідним змінам не тільки в статусі, але і в тенденціях діяльності наукових центрів. Велика увага в їх діяльності приділялася питанням розвитку наукового потенціалу відповідних регіонів, інтеграції наукової та освітньої сфер, роботі з науковою молоддю, популяризації науки, освітньою діяльністю. Доведено, що основним завданням наукових центрів у період незалежності була взаємодія з регіональними органами управління для наукового забезпечення вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку відповідних областей чи регіонів України. Показано, як відбувалося розширення міжнародного співробітництва наукових центрів. Визначено, що в ці часи спостерігається тенденція до зниження престижу статусу науковця у зв'язку з незадовільним

фінансуванням наукових установ. Проаналізовано, які збитки понесла українська наука у зв'язку з анексією Криму і втратою Кримського наукового центру. Визначено, що наукові центри, як форма організації науки в Україні виявилися цілком життєздатними і перспективними. Показано необхідність вивчення подальшого досвіду і результатів діяльності наукових центрів як важливої структури в системі функціонування Національної академії наук.

Ключові слова: наука, науковий центр, виробництво, інноваційний розвиток, ринкова економіка, науково-технічні програми.

SCIENTIFIC CENTERS OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE (1991–2014): MAIN DEVELOPMENT TRENDS

This article analyzes work activities and tendencies of the scientific centers of the National Academy of Sciences of Ukraine from 1991 to 2014. The chronological framework covers the period from the foundation of the Ukrainian independent state to the beginning of a brutal political crisis followed by a full-scale war. The theoretical and methodological basis of the research are conducted upon the principles of objective historicism and system analysis. The research methodology also includes an analysis of documents and literature related to the activities of research centers.

Highlights the general trends in the development and activity of scientific centers of the National Academy of Sciences of Ukraine during the time of the independence of Ukraine until 2014. Thanks to the application of historical and scientific analysis, the main trends in the activity of scientific centers of Ukraine in the first one and a half decades of their existence were highlighted. It has been determined that the attainment of independence and the transition of the country's economy to market principles contributed to corresponding changes not only in the status but also in the operational trends of scientific centers. Significant attention in their activities was devoted to the development of the scientific potential of respective regions, the integration of scientific and educational spheres, engagement with young researchers, the promotion of science, and educational initiatives. It has been proven that the main goal of the scientific centers during the period of independence was to interact with regional governing bodies to provide scientific solutions to current problems in the economic development of Ukraine. The expansion of international cooperation among scientific centers has been demonstrated. It has been determined that during this period, a decline in the prestige of the scientist's status was observed due to inadequate funding of scientific institutions. The losses suffered by Ukrainian science in connection with the annexation of Crimea and the loss of the Crimean Scientific Center have been analyzed. It has been established that scientific centers, as a form of scientific organization in Ukraine, have proven to be both viable and promising. The necessity of studying further experience and the results of the

activities of scientific centers as an essential structure within the functioning system of the National Academy of Sciences has been highlighted.

Keywords: *science, scientific center, production, innovation development, market economy, scientific programs, technical programs.*

Постановка проблеми. Питання вивчення досвіду діяльності наукових центрів Національної академії наук (НАН) України наразі є дуже актуальним з точки зору необхідності ефективного функціонування територіальних організаційних структур. Національна академія наук в різні часи намагалася приділяти увагу оптимізації та удосконаленню діяльності своїх інституцій. Питання прогресивного економічного розвитку України і формування взаємопов'язаних регіональних інноваційних систем України: все це вимагає ретельного вивчення як позитивного, так і негативного досвіду діяльності центрів. Позитивний – необхідний для удосконалення та подальшого розвитку. Також необхідно вивчати і негативні тенденції, аналізувати причини стагнації або відсутності результатів, з тим, щоб знаходити шляхи подолання проблем, формувати та змінювати системний підхід до організації діяльності в даних структурах.

Аналіз досліджень і публікацій. Огляду розвитку та діяльності наукових центрів НАН України в період незалежності було присвячено небагато робіт. Змістовним є ювілейне видання, в якому висвітлюється діяльність інститутів Західного наукового центру [1]. В томі 4 із серії «Науковці України. Еліта держави» міститься інформація щодо основних напрямків діяльності наукових центрів [7]. Монографія [5] висвітлює найважливіші результати фундаментальних та прикладних досліджень у різних галузях науки, які отримані вченими західного регіону України впродовж 1990-2010 років, та їх практичне застосування. У праці [6] представлені важливі здобутки теоретичної, практичної та інноваційної діяльності наукових установ Південного регіону. Оглядовий аналіз діяльності Донецького наукового центру

за 20 років його існування наведено в роботі вчених цього центру [4]. Територіальній структурі розміщення наукового потенціалу присвячений розділ у монографії, яка вийшла до 90-річчя Національної Академії наук України [10]. Але треба зазначити, що ці роботи надавали більш фрагментарний опис діяльності наукових центрів. В цей час практично відсутні роботи, які висвітлювали б тенденції розвитку наукових центрів в окреслений період, що зумовлює необхідність робіт такого плану.

Мета статті передбачає висвітлення загальних тенденцій розвитку і діяльності наукових центрів НАН України за часів становлення незалежної держави до 2014 року.

Виклад основного матеріалу. Г. М. Добров із співавторами в свій час у колективній монографії [8] ретельно проаналізував і дослідив досвід роботи наукових центрів до 1985 р., а також навів перспективи їхнього розвитку.

З метою забезпечення більш ефективного впливу науки на розвиток економіки України, зміцнення зв'язків науки з виробництвом і посилення координації наукової роботи, що проводилася науковими установами, міністерствами і відомствами та вищими навчальними закладами, у травні 1971 р. керівництво України прийняло постанову про створення 5 територіальних центрів Академії: Донецький, Північно-Східний, Південний, Західний, Північно-західний. Наукове і організаційне керівництво їх роботою доручено здійснювати Академії наук УРСР [14, с. 2]. Кримський НЦ був створений пізніше, в 1997 р.

При заснуванні НЦ сфера їхньої діяльності поширювалася на конкретний природно-економічний район України. Відповідно діяльність центрів охоплювала такі області:

Донецький науковий центр – Донецька та Луганська області;

Західний науковий центр – Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області;

Південний науковий центр – Одеська, Миколаївська, Херсонська області;

Північно-східний науковий центр – Харківська, Сумська, Полтавська області;

Придніпровський науковий центр – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області;

Кримський науковий центр – АР Крим та Севастополь.

Основними завданнями наукових центрів визначено:

- забезпечення розвитку НДР з регіональних проблем;
- розвиток фундаментальних досліджень у галузі природничих і суспільних наук;
- організація комплексних досліджень у галузі природничих і суспільних наук силами Інститутів Академії наук України (нині НАН України) вищих навчальних закладів і галузевих науково-дослідних організацій, розташованих у відповідному економічному районі;
- організація скоординованої роботи наукових установ і вузів з підготовки наукових та інженерних кадрів і підвищення теоретичного рівня наукових досліджень на кафедрах вузів [15, с. 143–145].

Набуття Україною незалежності та переведення економіки країни на ринкові засади спричинили відповідні зміни не тільки в статусі, але й в тенденціях діяльності наукових центрів. У 1991–1992 рр. регіональним науковим центрам було надано статус юридичної особи, що значно розширило їхні можливості, дало підстави широко використовувати гнучкі організаційні форми під час розв’язання регіональних проблем, по-новому, на економічній основі будувати свої взаємовідносини з обласними і міськими органами управління. Крім того, підвищення статусу регіональних наукових центрів

уможливило їхню тіснішу співпрацю з держадміністраціями в областях України та промисловими підприємствами, залучення коштів місцевих бюджетів та позабюджетних фондів для реалізації регіональних науково-технічних програм, унаслідок чого посилився вплив Академії наук України на науково-технічну політику в регіонах держави [10. с. 552].

Міжвідомчий характер діяльності регіональних наукових центрів НАН України юридично був зафіксований у 1997 р. Науковим центрам був наданий статус подвійного підпорядкування (НАН України і Міністерством науки України), а від 2001 р. – НАН України і МОН України. Пріоритетні напрями діяльності наукових центрів затверджували спільно МОН України і НАН України за погодженням з місцевими органами влади. Наукові центри НАН України і МОН України – установи у складі НАН України. Від інших наукових установ НАН України вони відрізняються тим, що до їх керівництва і діяльності широко залучають провідних учених і фахівців, які працюють у наукових структурах, вищих навчальних закладах, організаціях і на підприємствах, розташованих у відповідному регіоні, що дає змогу їм розв'язувати комплексні проблеми. Цю особливість закладено в типовий статут наукового центру, затверджений спільною постановою Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії НАН України від 22 листопада 2006 р.

Необхідно зазначити, що завданнями наукових центрів, крім розроблення наукових фундаментальних досліджень, були також організація співпраці в галузі комплексних досліджень вчених різного відомчого підпорядкування. Головна мета в цьому процесі – досягнення міцних та взаємо продуктивних зв'язків науки та виробництва.

Виділимо наступні періоди функціонування наукових центрів та їхні особливості.

1991–2004 рр. Після отримання незалежності в державі починається період переформатування структури наукових установ. Відбуваються зміни у їхньому фінансуванні. Збільшується кількість організаційних питань. В цей час відбувається певне розширення повноважень центрів. Починається перший етап реорганізації, перейменування, створення нових наукових установ. У 1992 на базі Спеціального конструкторського бюро математичних машин і систем Інституту кібернетики АН України створено Інститут проблем математичних машин і систем АН України. В цей час також спостерігається тенденція до подвійного підпорядкування низки установ. Наприклад, у 1991 р. на базі Одеського відділення інституту економіки АН України створюють новий юридично самостійний економічний інститут академії – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень [12, с. 8]. У 1996 р. Державний науковий центр навколишнього середовища НАН України отримав подвійне підпорядкування – НАН України та МНС України. Українському державному науково-дослідному проектно-конструкторському інституту гірничої геології і маркшейдерської справи надано статус подвійного підпорядкування – Мінвуглепрому України та НАН України [9, с. 489]. Виникнення нових Навчально-наукових центрів свідчить про прагнення зміцнити зв'язки між науковими установами та вищими навчальними закладами: в 1997 р. створено Навчально-науковий центр «Фізико-хімічне матеріалознавство» Київського університету та НАН України [9, с. 495].

Для цього періоду характерні перші спроби модернізувати та забезпечити інноваційність наукових центрів. При цьому акцент робився на застосуванні результатів досліджень у практиці та залученні інвестицій. Впроваджуються перші заходи з модернізації обладнання (в Інститут твердого тіла ім.

В. Є. Лашкарьова придбано кілька сучасних лазерних систем для досліджень). Але брак коштів та недостатнє фінансування практично обмежували можливості оновлення та проведення високотехнологічних досліджень.

Необхідно зазначити, що недостатнє державне фінансування наукових установ призводило до мінімізації результативності дослідницьких програм і зниженню мотивації науковців, через це багато вчених залишили Україну. Відсутність можливостей для наукового зростання теж сприяло різкому падінню авторитету науковця.

2005–2009 рр. У цей період у діяльності наукових центрів можна спостерігати пожвавлення міжнародного співробітництва та активізацію участі у міжнародних наукових проектах. Українські вчені беруть участь у міжнародних конференціях і все частіше виступають організаторами подібних заходів. У 2005 р. Інститут математики НАН України разом з Таврійським університетом провів Міжнародну конференцію «Методи функціонального аналізу в математичній фізиці». Під керівництвом голови Південного наукового центру С. А. Андронаті в 1996 р. у Фізико-хімічному інституті було здійснено повний цикл створення готових лікарських препаратів з врахуванням вимог Європейського Союзу [9, с. 553, 561]. Придніпровський науковий центр розробив «Комплексну програму енергозбереження в Дніпропетровській області на період до 2010 р.». Позитивних результатів досягнуто під час виконання розробленої центром Програми виходу з екологічної кризи м. Дніпродзержинська на 2000–2005 рр., спрямованої на реабілітацію територій, забруднених через нагромадження радіоактивних і токсичних відходів на території міста і прилеглих районів внаслідок діяльності Виробничого об'єднання «Придніпровський хімічний завод» та інших підприємств [10, с. 554].

Продовжувалося реформування наукової системи, всі заходи були спрямовані на підвищення її ефективності. Вчені-науковці брали участь у програмах міжнародної науково-технічної співпраці, таких як програми Горизонт 2020 (ЄС) та Partner (НАТО). Продовжується реформа організаційної структури, яка включала застосування нової системи управління. Поширювалася грантова підтримка міжнародних проектів. Але зберігалася тенденція відокремлення фундаментальної науки від освіти, прикладної науки від підприємства. Водночас, необхідно відмітити, що продовжується еміграція певної частини науковців за кордон у пошуках кращих умов праці та можливостей для наукового розвитку. Для молодих спеціалістів привабливість наукової сфери залишалася доволі низькою, незважаючи на прийнятий урядом у 2009 р. «План заходів з підтримки молодих учених» [13, с. 21]. До негативної тенденції належало надзвичайно велика кількість бюрократичних перешкод у роботі установ, що гальмувало швидкість прийняття рішень та реалізацію проектів, здійснення наукових досліджень або запуск нових лабораторій, загалом інноваційний підхід до науки. В цей час спостерігається нерівномірний розвиток наукових центрів у різних регіонах країни.

2010–2014 рр. Цьому періоду притаманна тенденція поступового зміцнення ролі інновацій у діяльності наукових центрів. Простежується посилення співпраці з галузевими партнерами, а також пошук нових джерел фінансування, включаючи гранти та комерційні проекти. На державному рівні з'являються спроби стимулювання молодих науковців: це здебільшого програми стажування, гранти, закордонні відрядження. Продовжується інтеграція з міжнародним науковим співтовариством: співпраця українських наукових центрів з Європейським дослідницьким простором. Відсутність сучасного обладнання та інфраструктури обмежувала можливості проведення високотехнологічних досліджень. Необхідно визначити тенденцію посилення

співпраці наукових центрів у вирішенні актуальних регіональних проблем, пов'язаних із необхідністю залучення наукового потенціалу з інших регіонів країни. Так, Донецький і Західний науковий центри об'єднали зусилля в такому напрямку, як протикорозійний захист основних фондів у промисловості [11, с. 7]. Розпочиналася активна державна підтримка інноваційних стартапів і розвиток технологічних парків (наприклад, Харківський технологічний парк «Супутник»). Це свідчить про певну активізацію інноваційної діяльності.

З початком надзвичайної політичної кризи в 2014 р., яку можна класифікувати як початок війни, з'являються нові виклики для українських науковців: Події Євромайдану, окупація Криму та війна на сході України спричинили чергову хвилю економічних та соціальних труднощів. Продовжує скорочуватися державне фінансування науки, що вкрай негативно відобразилося на діяльності наукових центрів і установ Національної академії наук в цілому. Багато представників української науки змушені були шукати фінансування в рамках міжнародних проектів та грантів, або продовжувати свій професійний шлях поза межами України.

Основним завданням наукових центрів у період незалежності була взаємодія з регіональними органами управління для наукового забезпечення вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку відповідних областей чи регіонів України. Пріоритет належав комплексним проблемам, рішення яких вимагало об'єднання зусиль учених і фахівців різної спеціалізації, незалежно від їхнього відомчого підпорядкування. Це, насамперед, проблеми ефективного функціонування галузей господарського комплексу, енергозбереження та ресурсозбереження, екології, інформатизації, культурного та духовного розвитку. Важливими напрямками діяльності наукових центрів було також сприяння розвитку наукового потенціалу відповідних регіонів, підтримка зміцнення зв'язків науки з виробництвом, подальшої інтеграції

науки й освіти, переведення економіки на інноваційний шлях розвитку, просвітницької діяльності [10, с. 553].

Війна на Південному Сході України, що почалася на початку 2014 р., привела до певної деградації діяльності окремих наукових центрів. Один з найбільших наукових центрів Академії наук – Кримський (створений у 1997 р.) – був анексований внаслідок вторгнення Росії в Крим. Тут залишилося близько 100 інститутів, організацій та університетів. На балансі НАН України в Криму перебувало 22 наукові установи та організації. Особливо відчутною є втрата МГІ (Морського гідрологічного Інституту), ІБПМ (Інституту біології південних морів) ім. О. Ковалевського, Кримської астрофізичної лабораторії, філій інститутів археології та сходознавства, Карадазького природного заповідника, Нікітського ботанічного саду. МГІ – один з найвідоміших у країні та світі океанографічних науково-технічних комплексів, який здійснював наукові дослідження у сфері морської гідрофізики, гідрохімії, геофізики та біології, вивчає фізичні процеси, які відбуваються у світовому океані. ІБПМ ім. О. Ковалевського – найстаріша вітчизняна морська біологічна наукова установа, діяльність якої також доволі відома за кордоном. Інститут досліджував морські екосистеми, розробляв нові біотехнології й методи інтегрованого управління прибережними зонами, технічні засоби та інформаційні технології для досліджень.

Втрати української науки внаслідок анексії Криму Росією не обмежуються лише установами, підпорядкованими НАН України. На території півострова плідно працював один із потужних наукових центрів Європи – Кримська астрофізична обсерваторія (КрАО) Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вона добре відома у світі своїми фундаментальними дослідженнями з фізики Сонця, зірок, астероїдів та інших об'єктів Всесвіту. Ця обсерваторія мала на озброєнні вискоєфективне науково-

технічне обладнання: єдиний в Україні радіотелескоп РТ-22, один із трьох найбільших у СНД телескопів – телескоп-рефлектор із діаметром дзеркала 2,6 м, великий сонячний телескоп та інше устаткування. Оскільки КрАО входила до мережі Міжнародної служби лазерної локації супутників і виконувала важливу роль у здійсненні космічної програми України, ця втрата є болючою для вітчизняної науки. Значно ускладнила дослідження Космосу також втрата двох важливих об'єктів, які належали Державному космічному агентству України (ДКАУ): Національного центру управління і випробувань космічних засобів (НЦУВКЗ), розташованого поблизу Євпаторії, та Центру контролю космічного простору у Севастополі. НЦУВКЗ оснащений сучасною дослідною технікою, зокрема мав на балансі один з найпотужніших у світі радіотелескопів – радіотелескоп РТ-70. Показово, що українські об'єкти наземної космічної інфраструктури перейшли в розпорядження не цивільного Роскосмосу, а під контроль командування військово-космічної оборони Росії [3, с. 131–132; 167–173].

Висновки та подальші напрями досліджень. Аналіз діяльності наукових центрів у перші півтора десятиріччя незалежності свідчить про наявність як позитивних, так і негативних тенденцій в їхньому розвитку: реформування, певне розширення повноважень, поширення міжнародного співробітництва, зростання ролі інновацій. Негативні тенденції пов'язані з недостатнім фінансуванням наукових досліджень, наявністю бюрократичних перешкод, і, як наслідок, зниження привабливості статусу науковця, особливо для дослідників молодого віку, еміграції частини науковців за кордон. Незважаючи на проблеми, які виникали в ці часи, наукові центри виявилися життєздатними структурами, спроможними зберігати і розвивати вітчизняну науку. Актуальною залишається необхідність аналізу діяльності наукових центрів і в подальші роки, в нових політичних умовах. Можливо і необхідно

розширяти та підтримувати масштаби реальної участі наукових центрів у вирішенні проблем соціально-економічного характеру регіонів держави, особливо наразі. Водночас, політика держави повинна спрямовуватися на підтримку інноваційної діяльності центрів, що дозволить значно активізувати роботу з організації ефективного наукового забезпечення вирішення актуальних проблем розвитку відповідних регіонів, та, відповідно, держави в цілому. Необхідним напрямом роботи регіональних наукових центрів має стати постійна науково-експертна й організаційна робота, яка буде сприяти формуванню спроможних територіальних громад з урахуванням європейського досвіду децентралізації. Потребує посилення робота регіональних наукових центрів у плані використання сучасних наукових розробок для вирішення актуальних проблем регіонів і країни в цілому. Особливо важливого значення ця мета набуває в період повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел і література

1. Академічні установи Західного наукового центру НАН України і МОН України. Львів: ПАІС, 2008. 240 с.
2. Байдаков В. В., Коновець О. Ф., Склярєнко А. Є. Наукові центри АН УРСР. Київ, 1987. 48 с.
3. Донбас і Крим: ціна повернення. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
4. Етапи славного шляху: Донецький науковий центр НАН України. Донецьк, 2005. 288 с.
5. Наука Західного регіону України (1990–2010): До 40-річчя Західного наукового центру. Львів: ПАІС, 2011. 672 с.
6. Наука в Південному регіоні України. Південний науковий центр НАН і МОН України. Одеса, 2014. 277 с.
7. Науковці України. Еліта держави. Т. 4. Київ: Логос, 2015. 328 с.
8. Научные центры Академии наук Украинской ССР: Опыт и перспективы. Київ: Наукова думка, 1986. 208 с.
9. Національна академія наук України. Хронологія. 1918–2018. Київ: Фенікс, 2018. 720 с.
10. Национальная академия наук Украины. 1918-2008: к 90-летию со дня основания. Киев: ККМ, 2008. 670 с.

11. Основні підсумки діяльності Національної Академії наук України в 2012 році та напрями її подальшої роботи. Доповідь Президента НАН України Б. Є. Патона на сесії Загальних зборів НАН України 18 квітня 2013 року. *Вісник НАН України*. 2013. № 5. С. 6-26.

12. Південний науковий центр: участь у вирішенні різноманітних проблем Південного регіону України. *Світогляд*. 2016. № 1. С. 4–17.

13. «Про затвердження плану заходів з підтримки молодих вчених». *Вісник НАН України*. 2009. № 5. С. 20-21.

14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Фонд Ради Міністрів Української РСР. Ф. 1. Оп. 10. Спр. 839.

15. ЦДАВО України. Фонд Ради Міністрів Української РСР. Ф. 1. Оп. 10. Спр. 841.

References

1. (2008). Akademichni ustanovy Zakhidnoho naukovoho tsentru NAN Ukrainy i MON Ukrainy [Academic institutions of the Western Scientific Center of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Lviv [In Ukrainian].

2. Baidakov, V. V., Konovets, O. F., & Skliarenko, A. Ye. (1987). Naukovi tsentry AN URSS [Scientific centers of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kyiv [In Ukrainian].

3. (2015). Donbas i Krym: tsina povernennia [Donbas and Crimea: the price of return]. Kyiv [In Ukrainian].

4. (2005). Etapy slavnoho shliakhu: Donetskyi naukovyi tsentr NAN Ukrainy [Stages of the glorious path: Donetsk Scientific Center of the NAS of Ukraine]. Donetsk [In Ukrainian].

5. (2011). Nauka Zakhidnoho rehionu Ukrainy. (1990–2010): Do 40-richchia Zakhidnoho naukovoho tsentru. [Science of the Western region of Ukraine (1990–2010): To the 40th anniversary of the Western Scientific Center] Lviv [In Ukrainian].

6. (2015). Nauka v Pivdennomu rehioni Ukrainy. Pivdennyi naukovyi tsentr NAN i MON Ukrainy. [Science in the Southern region of Ukraine. Southern Scientific Center of the NAS and the MES of Ukraine]. Odesa [In Ukrainian].

7. (2015). Naukovtsi Ukrainy. Elita derzhavy [Scientists of Ukraine. The elite of the state]. Vol. 4. Kyiv [In Ukrainian].

8. (1986). Nauchnye tsentry Akademii nauk Ukrainskoj SSR: Opyt i perspektivy [Scientific centers of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR: Experience and prospects]. Kiev [In Russian].

9. (2018). Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Khronolohiia. 1918–2018 [National Academy of Sciences of Ukraine. Chronology. 1918–2018]. Kyiv [In Ukrainian].

10. (2008). Nacionalnaya akademiya nauk Ukrainy. 1918–2008: k 90-letiyu so dnya osnovaniya [National Academy of Sciences of Ukraine. 1918–2008: on the 90th anniversary of its founding]. Kiev [In Russian].
11. (2013). Osnovni pidsumky diialnosti Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy v 2012 rotsi ta napriamy yii podalshoi roboty. Dopovid Prezydenta NAN Ukrainy B. Ye. Patona na sesii Zahalnykh sboriv NAN Ukrainy 18 kvitnia 2013 roku. [Main results of the activity of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2012 and directions of its further work. Report of the President of the National Academy of Sciences of Ukraine B. E. Paton at the session of the General Assembly of the NAS of Ukraine on April 18, 2013]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 5, pp. 6–26 [In Ukrainian].
12. (2016). Pivdennyi naukovyi tsentr: uchast u vyrishenni riznomanitnykh problem Pivdennoho rehionu Ukrainy [Southern Scientific Center: participation in solving various problems of the Southern region of Ukraine]. *Svitohliad*, no. 1, pp. 4–17 [In Ukrainian].
13. (2009). Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z pidtrymky molodykh vchenykh [On the approval of the plan of measures to support young scientists]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 5, pp. 20–21 [In Ukrainian].
14. Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Fund 1, Inventory 10, Unit 839 [In Ukrainian].
15. Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Fund 1, Inventory 10, Unit 841 [In Ukrainian].

Надійшла до редакції: 11.11.2024 р.